նրանց չփոթ գործածութիւնից հանենք այն եզրակացութիւնը որ ռամիկը գիւղացին է եւ երբեմն քաղաքի ստորին խաւերը, ինչպէս խորհում է Պ. Մանանդեան, մեծ զանձ ձեռք բերած չենք լինի: Հեռուն գնալ եւ ռամիկը բանաւոր կենդանիների երամակ համարել, նշանակում է յառաջուց ուրանալ բառի տեքնիկ բնաւորութիւնը:

Ամէն պարագային ռամիկ այն է, որ ազատ դասին չէ պատկանում, այս կէտում համերաշխ են մատենագիրները: Այս հանգամանքն է, որ թելադրել էր մեզ լծորդել ռամիկը Արամէ ազգագրական անուան: Աւելի Իրանի քան հայերի կողմից պարտուած եւ խոնարհեցրած Արամէ ժողովրդի անունը, կարծում էինք, կարող էր ընդհանրանալ պարթեւ Արամիկ ձեւի տակ եւ դառնալ նշանակ հլու, խաղաղ ազգաբնակութեան: Բնաւ չենք յամառում այս մեկնութեան վերայ: Մխեւնոյն միտքը պաշտպանած կը լինենք, եթէ համեմատենք պարսիկ **aram** կամ **ram** բառի հետ, որ նշանակում է «խաղաղ, հնազանդ, հլու,» եւ արմատակից է յոյն **erema** որ նոյն իմաստն ունի: Զենդերէնում ծանօթ է **rama** բառը կոպտութեան նշանակութեամբ:

Հայերէն գռեհիկ ածանցուած է գռեհ բառից որ է «վոզոց:» Վրաց լեզուում նոյն բառերը հնչում են գլեխի «գիւղացի» եւ գլախա կամ գլախակի «խեղճ, ողորմելի:» Նոյն մտայնութեամբ լատին **rusticus** ծագում է **rus** բառից, որի համաձեւն է գերմ. Raum: Եթէ հնթադրենք, որ նոյն արմատը, որ ծանօթ է իրանական լեզուներին, յայտնի է եղել նաեւ գերման ածանցով, կը ստանանք **rama**—«գիւղ» որից **ramayaka, ramik** «գեղջուկ:»

Ահա մի կարգ հնարաւորութիւններ, աւելի ընդունելի քան երամ, որպէս աղբիւր ռամիկ-ի: Խնդրի լուծումը կախուած է պահլաւերէնից, ուր դեռ յուսալի է, որ մի օր կը յայտնուի ռամիկ բառը այնպիսի ձեւով, որ վերջ կը տայ վարանումների:

Ամէն պարագային ռամիկ այնպիսի անդոյն հասարակ բառ չենք համարում, ինչպէս Հայկազեան բառգիրքը եւ նրա հետեւութեամբ Հիւբշման: Պ. Մանանդեան եւս վտարում է ռամիկը նախարարական իրաւակարգի տերմինների շարքից, եւ կենդրոնացնում իր ուշադրութիւնը չինական բառի վրայ, որն այսպիսով մնում է միակ արտայայտիչը գիւղացիութեան որպէս դասակարգի:

Չինականը նա է, որ ազատ չէ, եւ ազատը՝ նա որ հարկատու չէ: Այսպէս խորհելով Պ. Մանանդեան բաւականին որոշում է թէ չինականի եւ թէ ազատի էութիւնը եւ միաժամանակ դիւրացնում է իր անելիքը:

Նա կարծում է, որ չինականների հարկատուութիւնը բնորոշ յատուկ տերմին է եղել, որ է «ի հարկի ծառայութեան:»

Որ չինականները հարկ էին վճարում, այդ դաղտնիք չէ ոչ ոքից: Բայց որ ի հարկի ծառայութեան «յատուկ եւ առանձին տերմին» է, այդ աւելի քան անվստահելի յայտնութիւն է: Փաստոս պատմում է Մուշեղ Մամիկոնեանի դինուորական սխրագործութիւնները, վերադրելով նրան մի շարք երկրների նուաճումը: Մուշեղը յարձակւում է յաղթում, եւ երկիրը կամ բնակիչները «ի հարկի ծառայութեան կացուցանէր:»

Խօսքը այս դարձուածքի մասին է, որը մինչեւ այժմ որպէս թէ բաւարար կերպով մեկնուած չէ: Անձնական մեկնութիւնս որ այս դարձուածը չէ նշանակում հարկ դնել, այլ հնազանդեցնել, ծառայութեան բերել, Պ. Մանանդեանը համարում «միանգամայն անյաջող:»

Զգալով, որ յիշեալ դարձուածքը կարող են անհմուտ մարդիկ սխալ ըմբռնել եւ կարծել որ «ի հարկի կացուցանել» նշանակում է հարկ դնել, մենք մեր դրքի մէջ զգուշօրէն ցոյց ենք տուել անգամ այն աղբիւրը, որտեղից առել է փաստոս այդ դարձուածքը, ցոյց ենք տուել, որ թիւրիմացութեան առաջն առնենք: Բայց մեր ջանքը ի զուր է անցել դոնէ Պ. Մանանդեանի համար:

Պէտք է ասել, որ Մուշեղին վերագրուած նուաճումները անարժէք բնաւին են պատմական տեսակէտից: Ցովհան կայսրը 363 թուին կնքեց պարսից Շապուհ թագաւորի հետ ամօթալի կոչուած դաշինքը, լքելով իր դաշնակից Արշակ թագաւորին, որ ընկաւ Շապուհի ձեռքը եւ զոհ գնաց կայսեր դաւաճան բարեկամութեան: Անմիջական հետեւանքը եղաւ Հայաստանի ծայրագաւառների անջատումը, որ մի առ մի